

Osmanlı Lojistik Birliği: Sürmene’de Kürekçilerde Bedelli Yükümlülük (1565)**Ottoman Logistics Association: Liability for Rowmen in Sürmene (1565)****Yavuz ERLER***

ORCID ID: 0000-0002-4991-9902

Levent PAYZIN†

ORCID ID: 0000-0001-5390-9902

Makale Geliş Tarihi / Received : 12.08.2019

Makale Kabul Tarihi / Accepted : 25.12.2019

**Araştırma Makalesi
Research Article****Öz**

Osmanlı İmparatorluğu üç kıtaya yayılan geniş topraklarıyla bir kara devleti olduğu kadar, aynı zamanda bir deniz devletidir. Osmanlının bu geniş sınırlara ulaşmasında ve sınırlarını korumasında denizciliğe yaptığı yatırımlar hiç şüphesiz ki önemli bir paya sahiptir. Kalyon tipi yelkenli gemilerin ağırlık kazandığı XVIII. yüzyıla kadar, Osmanlı donanmasının temelini kürekli gemiler oluşturmaktaydı. Bu gemiler ya tamamen kürekle yol almakta ya da yelkeni yardımcı eleman olarak kullanılmaktaydı. Dönemine göre sahip olduğu tüm avantajlarına rağmen, bu tür gemileri hareket ettirecek kürekçilerin temini meselesi büyük bir problemdir. Osmanlı İmparatorluğu bu zor problemi büyük ölçüde avâriz karşılığı zorunlu ya da gönüllü-ücretli kürekçi alarak çözmüştür. Bu çalışmada Osmanlı deniz kuvvetleri için hayati öneme sahip olan kürekçi temini meselesi, şer’iye sicilleri ana ekseninde ve Trabzon Kazası Sürmene Nahiyesi örneğinde ele alınacaktır. Ana kaynak 1564-65 tarihli 1818 Numaralı Trabzon Şer’iye Sicili olmakla birlikte çalışma, mühimme, tapu-tahrir ve maliyeden müdevver defterlerle desteklenecektir.

Anahtar Sözcükler: Kürekçi, Avâriz, Şer’iye Sicilleri, Sürmene, Trabzon**Abstract**

Ottoman Empire was a mari-time state as much as being the continental state with his sovereignty enlarged on the three continents. Ottomans undoubtedly owned a significant debt to his investments on the sea-fare in order to reach and protect such a large territorial gains. The Ottoman navy’s core and spade were established up on the sheep, requires row men till the 17th century in when the sailing sheep such as Galion replaced the row-boats. These row based sheep either sailed mainly with rows or used the sails as reinforcement. Though its’ vast advantages the row-sheep has an immense pressure and difficulty to provide the sheep with satisfying number of row-men. Ottomans solved this matter with introducing the system of voluntary or mercenary row-men as the replacement of taxes, named as “avarız”. In this study the volunteer or mercenary row men of the Ottomans for an exemption from the state tax of “avarız” would be introduced in the context of Sürmene District of Trabzon province by using the judicial court registers. The main sources that have been applied were largely based up on the judicial court registers of Trabzon in 1564-65. Besides the study will also be supported with other kind of Ottoman official texts called as mühimme, land register survey notebooks and financial records of the Ottomans all related to the same era.

Keywords: Rowmen, Avarız, Judicial Court Registers, Sürmene, Trabzon**Giriş**

Kürekçi avârizi gibi bir konuyu ele alırken niçin bir şer’iye sicilini ana materyalimiz olarak belirlediğimizi açıklayarak söze başlamak yerinde olacaktır diye düşünüyoruz. Zira Osmanlı’da avâriz uygulamalarını konu alan araştırmacıların birçoğu, konuyu avâriz defterleri

*Prof. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, myerler@omu.edu.tr

†Öğr. Gör., Sinop Üniversitesi, Gerze Meslek Yüksekokulu, lpayzin@sinop.edu.tr

E-ISSN: 2651-4036 / © 2017-2019 Journal of Management and Labour. This is an open access article.

Önerilen Atıf Biçimi / Recommended Citation: Erler, Y. ve Payzin, L. (2019). Osmanlı Lojistik Birliği: Sürmene’de Kürekçilerde Bedelli Yükümlülük (1565). *Yönetim ve Çalışma Dergisi*. 3(2), 133-151.

çerçevesinden ele almışlardır. Yine kürekçi avârızı konusunda bugüne kadarki en geniş kapsamlı verileri ortaya çıkartan kişi olan Prof. Dr. İdris Bostan'da tahrir ve avârız defterleri yanında Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivinde yer alan Maliyeden Müdevver Defterler kataloğundaki Tersâne-i Âmire hesaplarını içeren çeşitli kaynaklardan yararlanmıştır. Ancak Osmanlı'da kürekçi avârızı konusunu şer'îye sicilleri penceresinden ele alan özel bir çalışma tarafımızca tespit edilememiştir. Oysaki Osmanlı mali sisteminde avârız uygulamaları yerel yöneticilerin ve özellikle de kadıların sorumluluğu altındadır. Ayrıca reayadan kürekçi temin edilmesi gerektiğinde bu durum maliyeden gönderilen emirlerle kadılarına bildirilmekte (İ. Bostan, 2003: 189); teminde yaşanan sıkıntılar olması halinde ise fermanlar gönderilerek kadılar uyarılmaktadır. Kürekçilerin toplanmasında kadılar ve diğer yerel yöneticiler tarafından yeterli özenin gösterilmemesi, kürekçiliğe uygun vasıfları taşımayan bazı kişilerin kürekçi yazılması, aynı kürekçi istendiği halde bedel alınması, kürekçilerin belirlenen tarihte Tersâne-i Âmire'ye teslim edilmemesi gibi durumlar karşısında beylerbeyi, sancak beyi, alay beyi, emin ve kadı gibi görevliler gönderilen fermanlarla uyarılmaktadırlar. Nitekim, bu konuyla ilgili Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA) Mühimme Defterlerinde (A.DVNSMHHM.d.) birçok hüküm yer almaktadır (BOA, A.DVNSMHHM.d..5, Hüküm: 624, 785, 879; 6, Hüküm: 714, 830, 930, 1107; 7, Hüküm: 672, 795, 1359; 12, Hüküm: 24, 746, 764, 966). Elbette ki bu uygulamaların kadılar tarafından tutulan sicillere yansımaması mümkün değildir. Sonuç itibarıyla, kürekçi avârızının sahada nasıl uygulandığı; karşılaşılan problemler ve bunlara getirilen çözümler konusunda şer'îye sicillerinden yeni veriler elde edebilmek mümkündür. Bu veriler sayesinde kürekçi avârızı konusunda cevaplanamayan soruların yanıtlanabilmesi ya da emin olunamayan bilgilerin test edilebilmesi mümkün olabilecektir. Elbette ki tek bir şer'îye sicili ya da kısıtlı bir bölgedeki uygulamaların akıllardaki bütün soruları cevaplayacağı iddia edilemez. Ancak bizim temel amacımız şer'îye sicillerinin bu yönüyle de ele alınması gerektiğine dikkat çekmektir.

Yaptığımız araştırmada Trabzon'dan kürekçi avârızı alındığına işaret eden herhangi bir çalışmaya rastlayamadık. Bu durum bizleri ziyadesiyle şaşkınlığa uğrattı. Zira Trabzon gibi denizcilikle iç içe olan bir yerin kürekçi avârızından muaf tutulması bizlere hiç de mantıklı gelmedi. Mühimme defterlerinde rastladığımız bazı hükümler ise kuşkularımızın yersiz olmadığını göstermekte ve Trabzon'un kürekçi temin edilen bir yer olduğunu kanıtlamaktadır (BOA, A.DVNSMHHM.d..12, Hüküm: 24). Nitekim incelediğimiz hicri 972-973 (miladi 1564-1565) tarihli Trabzon Şer'îye Sicilinde (TŞS) kürekçi avârızıyla ilgili toplam 60 hüküm tespit ettik (TŞS, 1818/4, Varak: 35a – 49a). Bu hükümler hicri 5-18 Receb 972 (miladi 6-19 Şubat 1565) tarihleri arasında kapsamakta ve araya giren az sayıdaki farklı hüküm göz ardı edilirse, blok halinde yer almaktadır. Akçaabad (Akçaabat), Maçuka (Maçka), Yomura (Yomra) ve Sürmene Nahiyeleri ile Nefs-i Trabzon'a ait kürekçi bilgilerinin yer aldığı defterde, kürekçi avârızıyla ilgili 60 hükümden 5'i Trabzon Kazası yanında Torul Kazasını da ilgilendirmektedir (bkz. TŞS, 1818/4, Varak: 48b/2, 3, 4, 5; 49a/1).

Çalışmamıza konu olan 1818 Numaralı Trabzon Şer'îye Sicili, 1564-1565 tarihlerini kapsayan bir defterdir. Burada kürekçi teminine yönelik hükümler 1565 yılına aittir. Ancak Trabzon'dan gerçekleştirilen kürekçi temini 1565'te başlayan bir uygulama olmadığı gibi, bu tarihten sonra da son bulmamıştır. Örneğin Trabzon Kazasından 1558'de kürekçi temin edildiği gibi (TŞS, 1815/1, Varak: 53b/1, 61b/1, 66b/2, 67b/3...vb.), 1571'de de kürekçi alınmıştır (BOA, A.DVNSMHHM.d..12, Hüküm: 24). Peki, ocaklık kürekçi temin edilen yerler arasında olmamasına rağmen, 1565'te Trabzon'dan kürekçi temin edilmesinin sebebi ne olabilir? Aslında bunu tahmin etmek zor değil. Zira 1564'te içerisinde Osmanlı saray haremağası, İskenderiye ve Kahire valilerinin de bulunduğu bir kafilе Malta şövalyeleri tarafından düzenlenen bir saldırıda esir düşmüştü. Bardağı taşıran bu son damla, Osmanlı'nın Akdeniz hâkimiyetine gölge düşürdüğü aşikâr olan Malta adasının fethedilmesi için 1565'te büyük bir kuşatma savaşına girişilmesine sebep olacaktır. Bu savaş için çok sayıda gemiye ve o gemileri çekecek çok sayıda kürekçiye ihtiyaç olduğu aşikârdır.

Sürmene, incelediğimiz dönemde Akçaabad, Maçuka ve Yomura ile birlikte Trabzon Kazasına bağlı bir nahiye konumundadır. Trabzon Kazası, Trabzon Sancağının merkezi; Trabzon Sancağı ise Erzurum Eyaletinin bir parçasıdır. Her ne kadar Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivinde (BOA) yer alan 288 numaralı tahrir defterinin (TT.d..) mukaddime kısmında “Elviye-i Memâlik-i Rûm”un tahririyle ilgili bilgilerin yer alması ilgili dönemde Trabzon’un Rûm Eyaletine bağlı olduğuna işaret etse de; (BOA, TT.d..288) çalışmamızın kapsamına giren 1564’te Trabzon Sancağının İran’la girişilen mücadele sonrasında bu mücadelenin merkezi konumuna dönüşen Erzurum’a bağlı olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim 6 numaralı Mühimme Defterinin 1165 numaralı hükmünde Elviye-i Karaman’la ilgili bir durum hakkında yazılan ferman, vilayetlere dağıtılmıştır. Bu fermanın gönderildiği yerler arasında Erzurum Vilayeti altında yer verilmiş olan Trabzon beyi ve kadısı da vardır. Bu durum göstermektedir ki ilgili tarihte Trabzon Sancağı Erzurum Vilayetine bağlıdır (BOA, A.DVNSMHM.d..6, Hüküm 1165).

Sürmene tabiri, bir şehir ya da köyün adı olmayıp; sadece idari bir bölgeyi ifade etmektedir. Bu idari birimin merkezinin neresi olduğu konusunda 1878’e kadar herhangi bir resmi kayıt bulunmamaktadır. İlk kez hicri 1295 (miladi 1878) tarihli Trabzon Vilâyet Salnamesinde (SVT) nahiye merkezinin Araklı Karyesi (Karyenin günümüzdeki karşılığı köydür.) olduğu açık bir şekilde belirtilmektedir (SVT, 1295, s. 64). Ancak bu durumun XVI. yüzyıl için de geçerli olduğunu ileri sürmek fazlaca cesur ve mantıksız bir yaklaşım olur. Zira aradan geçen yüzyıllarda nahiye merkezini değiştirecek çeşitli gelişmelerin yaşanmış olması hiç de azımsanmaması gereken bir ihtimaldir. Bu sebeple Araklı’yı peşinen Sürmene nahiye merkezi olarak nitelendirme hatasına düşmeyeceğiz. Peki, resmi kayıtlarda nahiye merkezi açıkça belirtilmediyse ne yapılabilir? Bize öyle geliyor ki idari merkezleri ayırt eden unsurlara bakarak bu konuda bir şeyler söyleyebilmek mümkündür. Bu ayırt edici unsurlardan belki de en belirgin ticari yapılar ve pazar yerleridir. Hakeza ulaşım imkânlarının kısıtlı olduğu XVI. yüzyılda köylerde yaşayan insanların başka bir yere gitmesi için geçerli sebeplerinin olması gerekir. Resmi işlemler bu geçerli sebeplerin en önemlisi olsa gerektir. Birçok köyden insanın resmi işlemlerini yapmak üzere idari merkez konumundaki yerleşim yerine gitmesi neticesinde, hareketli bir yerleşim merkezi ortaya çıkar. Bu tür yerler, zamanla alışverişin de yapıldığı mekânlara dönüşür. Zira insanlar her zaman gelme lüksüne sahip olmadıkları bu idari merkezlerde, ihtiyaçlarını giderip, elindeki mal ya da ürünü satarak zamandan tasarruf yapmakla kalmayıp, aynı zamanda meşakkatli yolculuklarını da daha az tekrarlama şansı bulacaklardır. 1554 tarihli bir tahrir defterinde, Halanik Karyesinde icara verilen ve tımara gelir kaydedilen dükkân ve mahzen gibi ticari yapılar yer almaktadır (BOA, TT.d...288, s. 262). Daha sonraki dönemlerde idari merkez olduğu bilinen Araklı ve nüfus açısından çok daha büyük olan Mahura ile Makavla karyeleri de dâhil olmak üzere diğer karyelerde ise ticari yapı varlığına dair bir bilgi bulunmamaktadır. Buradan hareketle ele aldığımız dönemde Sürmene nahiye merkezinin kuvvetle muhtemeldir ki Halanik olabileceğini ileri sürebiliriz.

Doğusunda Of Kazasının, batısında ise Yomura Nahiyesinin yer aldığı Sürmene, Doğu Karadeniz’de görmeye alışık olduğumuz bir yerleşim tarzına sahiptir. Zira yerleşim alanları ya derinliği az kıyı şeridinde ya dağları birbirinden ayıran akarsu yataklarının oluşturduğu derin vadilerin iki yakasında, ya da bu akarsuların denizle buluştuğu alanlarda konumlanmıştır. Akarsuların oluşturduğu vadiler, aynı zamanda iç kesimlere ulaşan yolların istikametini ve sınırlarını da belirlemiştir.

1554’te 28 köy ve 18 mezraya sahip olan Sürmene’de nüfusun büyük bir çoğunluğu gayrimüslimlerden oluşmaktadır. Zira gayrimüslimlerin genel nüfus içerisindeki payı yaklaşık %88’dir. Baştina olarak adlandırılan topraklarını miras yoluyla intikal ettirebilen çok sayıda hanenin bulunduğu Sürmene’de, yerel askeri destek sınıfını oluşturan ve vergiden muaf tutulan cemaat-i müselleman şeklinde kaydedilen bir grup da birçok köyde karşımıza çıkmaktadır (BOA, TT.d...288, s. 230-278). “Cemaat-i Müselleman”, çoğunlukla kaynaklarda “Cemaat-i Müslüman” olarak çevrilmiştir. Zira her iki kelimenin Osmanlı alfabesindeki yazılışları aynıdır.

Ancak; normal hane ve mücerredlerden Müslüman olanlar zaten altlarına “*Müslüman*” notu düşülerek kaydedilmiştir. Ayrıca bir Müslüman sınıfı olması mantıken mümkün değildir. Bu kelimenin “*müsellem*”in çoğulu olan “*müsellemân*” olması gerekir. Sürmene köylerinden Aho, Makavla, Manahos ikişer kez, Mahura ise 3 kez müstakil köy olarak geçmektedir. Aynı adı taşıyan bu köyler dikkate alındığında köy sayısı 28 olarak tespit edilmektedir (BOA, TT.d...288, s. 230-278). 1564-65 yılları arasını kapsayan 1818 no’lu şer’iye sicilinde tespit ettiğimiz Sürmene’de kürek avârızı alınan köylerden bazıları 1554 tarihli tahrirde yer almamaktadır. Öyle anlaşıyor ki bu köyler 1554’ten sonra kurulmuş ya da mevcut köylerden ayrılmıştır. Zira 1583 tahririnde Sürmene’ye tabi toplam 59 köy bulunmaktadır (Bkz. H. Bostan, 2002: 200).

Tablo 1. 1554’te Sürmene Köyleri

	KARYE (KÖY)	HÂNE	MÜCERRED	BAŞTINA	CEMAAT-İ MÜSELLEMÂN		
					Hâne	Mücerred	Baştına
1	Aho (Ayvadere)	83	18	60	2	2	12
2	Araklı	99	16	56			
3	Halanik (Zeytinli)	99	34	67	5	2	13
4	Hamandos (Kumru / Çifteminare)	53	12	24	3		7
5	İvyan (Yazlık)	40	10	13	6	4	4
6	İpoforya (X)	45	13	9			
7	Kahuri / Kahura (Yeşilce)	63	29	41	6	3	13
8	Kaloynasa Çivara? (Balıklı - Sürmene Merkez)	34	7	17			
9	Kân (X)	4	1	3			
10	Mahnovi (Mahno Köyleri / Çamburnu)	25	27	19			
11	Mahnovi Filibtil (Mahno Köyleri / Çamburnu)	52	21	26			
12	Mahura (Bereketli)	255	37	117	32	2	31
13	Makavla (Petekli)	178	27	64			
14	Manahos (X)	55	36	25			
15	Misehor (X)	27	6	16	1		
16	Nimanu ? (X)	48	9	4			
17	Semayeri (Yalıboyu)	81	31	48	2		6
18	Yarakâr (Yolgören)	25	5	14			
19	Zaniki (Yığıtalan)	14	8	13			
20	Zeraniki (X)	13	18	13	5	2	12
21	Zaruha (Sürmene Merkez)	122	41	26	8		15
22	Zavlı (Muratlı)	40	3	22	7		
23	Zavzaka (Yoncalı)	38	27	21	18	5	14
TOPLAM		1493	436	718	95	20	127
Tablo Açıklamaları:		Köy isimlerinin yanında parantez içerisinde gösterilen yerler ilgili köyün günümüzdeki karşılığı ya da konumunu göstermektedir. Yer isimlerinin günümüzdeki konum ya da karşılıklarını tespit 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, s. 539-546 ve T.C. İçişleri Bakanlığı, Köylerimiz, s. 7-790 künyeli kaynaklardan yararlanılmıştır. (X) = Konumu tespit edilemeyen ya da günümüzde karşılığı olmayan yerleşim; ? = Okunuşundan emin olunamayan kelime.					

1. Avarız

Devletlerin, yönetim erkine dayanarak halkından elde ettiği her türlü gelir, vergi hukukunu meydana getirmektedir. Devletlerin, mevcudiyetlerini korumak ve etkinliklerini geliştirebilmeleri için, kendi gerçeklikleriyle paralel bir vergi sistemi geliştirmeleri kaçınılmaz bir zorunluluktur. Bu vergi sistemi, toplumda egemen inanç ya da inançlara, toplumların sahip oldukları devlet kültürüne, ilişki içerisinde oldukları siyasal sistemlere, yöneticilerin hedef ve eğilimlerine, karşı karşıya kalınan tehdit ve felaketlere bağlı olarak farklı şekillerde gelişim gösterebilmektedir.

Osmanlı İmparatorluğunda vergi sistemini şekillendiren temel unsur, “*Şer’i vergiler*” olarak adlandırılan ve İslam hukuku çerçevesinde uygulanagelen vergilerdir. Öşür başta olmak üzere, elde edilen kazancın vergilendirilmesine dayanan vergiler ile gayrimüslim tebaadan alınan cizye vergisi bu vergi türünü meydana getirmektedir (Taşkın, 2013: 56). Ancak Osmanlı İmparatorluğunda toplanan vergiler şer’i vergilerden ibaret değildir. Nitekim şer’i vergiler dışında, “*Tekâlif-i Örfiye*” adıyla bilinen, padişah emriyle toplanan örfi vergiler de Osmanlı vergi hukukunda önemli bir yere sahiptir (Akdağ, 1999: 190). Aslında bu vergi türünün temeli de İslam hukukuna dayanmaktadır. Zira İslam hukuku, devleti yönetenlere teb’aya sunulacak hizmetlere karşılık vergi salma hakkı tanımıştır. Bununla paralel olarak Osmanlı devlet mantığında vergi, reâyâyâ sunulan hizmetlerin bir karşılığıdır. Bu hizmetlerin en önemlisi de hiç şüphesiz ki güvenliğin sağlanmasıdır. Durum böyle olunca, devletin karşılaştığı her türlü iç ve dış tehdidin savuşturulması ya da bertaraf edilmesi için halktan birtakım taleplerde bulunulması da son derece doğal karşılanmalıdır. Çalışmamıza konu olan Avârız ve onun bir çeşidi olan Kürekçi Avârızı da büyük ölçüde bu kapsamda değerlendirilmelidir.

Genel anlamda avârız, olağanüstü durumlarda ve savaş zamanlarında talep edilen ve halkın doğrudan doğruya devlete ödemekle yükümlü olduğu her türlü hizmet, mal ya da nakittir (Barkan, 1993: 13). Divân-ı Hümayûn’da belirlendiği için çoğunlukla “*Avârız-ı Divâniye*”, daha nadir şekilde “*Tekâlif-i Divâniye*” veya “*Tekâlif-i Örfiye*” adlarıyla da anılmıştır. Taşradaki yerel örfi görevliler de reayadan benzer şekilde taleplerde bulunabilmektedirler. Bu tür talepler de “*Tekâlif-i Şakka*” adıyla anılmıştır (Orat, 2012: 221).

Ayrıntılı bilgiye sahip olunmasa da Osmanlı’nın ilk dönemlerinden itibaren varlığı bilinen avârız vergisi, aslında Osmanlı öncesinde de mevcuttur. Zira içerik farklı olsa bile, Anadolu beylikleri ve İlhanlılarda da benzer uygulamaların olduğu anlaşılmaktadır (Uzunçarşılı, 1970: 150-151). Avarız, XVI. asrın sonlarına kadar, çoğunlukla düzenlilik arzermeyen, olağanüstü dönemlerde toplanan ve yine çoğunlukla mal ya da hizmet olarak alınan bir vergi olmuştur. İlgili yüzyılın son çeyreğinde yaşanan ve uzun süren savaşların bütçede açtığı inanılmaz açıklar sebebiyle, önce sadece nakdî (para) olarak alınmaya başlanmış; hemen akabinde her sene alınan düzenli bir vergiye dönüşmüştür (İnalcık, 1993: 65). Nihayet avârız vergisinin tarihteki serüveni Tanzimat Fermanı’yla son bulmuştur. Ancak her ne kadar avârız Tanzimat Fermanıyla kaldırılmış olsa da sonraki dönemlerde avârız benzeri uygulamalara nadir de olsa rastlanabilmektedir. Örneğin Türk Kurtuluş Savaşı yıllarında orduyu Sakarya Meydan Muharebesine hazırlamak için çıkartılan “*Tekâlif-i Millîye Emirleri*”ni bu kapsamda değerlendirmek gerekir.

Avârızın toplanmasında hâne temelli bir sistem uygulanmaktaydı. Belirli bir sayıda gerçek hânenin bir araya getirilmesi neticesinde “*Avârız Hâne*” denilen, avârıza esas birim meydana getirilmekteydi. Avârız hânesini teşkil eden gerçek hanenin ne kadar olduğu konusunda farklı kaynaklarda farklı rakamlar telaffuz edilmektedir (bkz. Tabakoğlu, 1999: 187; Pakalın, 1993: 343). Genel anlamda 1-50 arasında gerçek hanenin 1 avârız hâneye karşılık geldiğini söyleyebiliriz. Ancak unutulmamalıdır ki, belirtilen bu rakam incelenen döneme, ihtiyacın derecesine, avârız talep edilen ürün ya da hizmete ve bölgenin ekonomik durumuna göre değişiklik göstermektedir. Ayrıca her gerçek hânenin de avârız hânesi hesabına katılmadığını unutmamak gerekir. Zira avârız hânesini meydana getiren nüfus, ödeme yerinde bir mülkü

kullanan faal nüfustur (Saydam, 1999: 371; Tabakoğlu, 1999: 187). Osmanlı İmparatorluğunda örfi idare mensuplarının vergilerden muaf olduğu görülmektedir. Bu durum Avâız-ı Divâniye için de geçerlidir. Bunlar dışında din görevlileri; yol, köprü geçitlerin güvenliğini sağlayanlar (Derbentçiler); başta yol, köprü ve su yollarının yapımı ve bakımından sorumlu olanlar olmak üzere bayındırlık işlerinde görevli olanlar; posta ve menzil görevlileri, tuzla ve maden ocağı çalışanları ile çeltik üreticileri bu vergiden muaf tutulmuştur (Ortaylı 2007: 142).

Avâız-ı Divâniye kapsamına giren vergiler oldukça geniş bir kapsama ve çeşide sahiptir. Ordunun sefer güzergâhı üzerindeki menzillere talep edilen tür ve miktarda yiyecek maddesi satmak, ordu için ihtiyaç duyulan harp malzemesi, yiyecek, hayvan yemi ve saman gibi malzemeleri temin etmek ve taşımak, kürekçiler başta olmak üzere orduya yardımcı sınıflar temin etmek, avâız akçesi ya da avâız bedeli ödeyerek savaş masraflarına katkıda bulunmak avâız-ı divâniyenin belli başlı türleri arasında yer almaktadır (Barkan, 1993: 13-14).

2. Osmanlı Lojistik Sisteminde Kürekçi Temini

İnsanoğlunun parayla tanıştığı zamanlardan bugüne, devletleri güçlendiren en önemli unsurlardan biri, hiç şüphesiz ki, ticaret olmuştur. Mal ve malzemenin bir yerden başka bir yere taşınması, yolların önemini artırırken; gemilerin ticarete taşıdığı önem de icat edildikleri ilk zamanlardan itibaren giderek kuvvetlenmiştir. Zira taşıma kapasitesinin fazlalığı, kara taşımacılığına oranla çok daha ucuz nakliye imkânları sunması gibi avantajları sebebiyle ticarete gemiler her zaman vazgeçilmez bir yere sahip olmuşlardır. Askerî açıdan düşünüldüğünde de uzun mesafelere asker ve malzeme taşınmasında sağladığı kolaylıklar yanında, kıyı güvenliğinin sağlanması ve deniz aşırı diyarların kontrol altına alınmasında gemilerin yerini doldurabilecek başka bir yol ya da araç bulmak, uçakların icadına kadar mümkün olmamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu, kurulduğu ilk dönemlerden itibaren deniz ve denizciliğin önemini fark etmiş ve sürekli olarak bu alana yatırım yapmış bir devlettir. Aslında bu durum, kuruluş geliştiği coğrafya dikkate alındığında bir tercihten çok, bir zorunluluktur. Zira Anadolu üç tarafı denizlerle çevrili bir yarımada olmak yanında, Doğu ve Batı Dünyası arasında yer alan kadim yolların ana güzergâhıdır. Ayrıca Osmanlı idarecilerinin genişlemek için gözlerine kestirdikleri ilk ve en önemli alan olan Balkanlar'a ulaşabilme, nüfuz edebilme ve Balkanların güvenliğini sağlayabilme adına güçlü bir donanmaya sahip olması gerekmektedir. Üstelik karşısında Venedik başta olmak üzere, gücünü denizden alan devletler bulunmaktaydı. Bu devletlere dış geçirebilmek için Osmanlı, denizlerde güçlü olmak zorundaydı ve neticede öyle de oldu.

Kalyon tipi yelkenli gemilerin ortaya çıkışı daha erken dönemlerde olmakla birlikte; ateşli silahların menzil, güç ve seriliğinin arttığı XVIII. yüzyıla kadar, Osmanlı donanmasının temelini kürekli gemiler oluşturmaktaydı (İ. Bostan, 2004: 66-69). Bu gemiler ya tamamen kürekle yol almakta ya da yelkeni yardımcı eleman olarak kullanmaktaydı. Zira Osmanlı İmparatorluğunun denizcilikte özellikle rekabet ettiği yer Akdeniz coğrafyası olmuştur. Rüzgârların düzensiz ve genellikle hafif olduğu Akdeniz'de kürekli hafif gemiler, hız ve manevra açısından yelkenli gemiler karşısında büyük bir avantaj yakalamaktaydı (İ. Bostan, 2004: 68). Kürekli gemilerin bu avantajına rağmen, gemileri hareket ettirecek kürekçilerin temini meselesi önemli bir problem olarak ortaya çıkmaktadır. Klasik dönemde Osmanlı donanmasında en çok kullanılan ve donanmanın bel kemiğini oluşturan kadirgalar ele alınacak olursa, ortalama bir kadirganın 196 kürekçiyle hareket ediyor olması (İ. Bostan, 2003: 85-86), koca bir donanma göz önüne alındığında on binlerce kürekçiye ihtiyaç duyulduğunu açıkça gözler önüne sermektedir. Kürekçilik gibi ağır şartlara sahip bir işe personel bulmak çözülmesi gereken, zor bir problemidir. Peki, Osmanlı İmparatorluğu bu zor problemi nasıl çözmüştür?

Osmanlı İmparatorluğunda kürekçilerin beş ayrı yöntemle temin edildiği görülmektedir. Bunlar Ocaklık, Hod-Girifte, Gebrân-ı Mîrî, Satın Alınan Esirler, Kürek Cezasına Çarptırılanlardır.

2.1. Ocaklık Kürekçiler

Yukarıda açıklandığı üzere, avâriz vergisi birçok farklı şekilde karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan bir tanesi de “*Kürekçi Avârizi*” olarak adlandırılan uygulamadır. Osmanlı donanmasının ihtiyaç duyduğu on binlerce kürekçiyi karşılamada oldukça önemli bir yere sahip olan bu uygulama, “*Ocaklık Kürekçi*” denilen bir kürekçi sınıfını ortaya çıkarmıştır. Bu kürekçi sınıfı, Osmanlı idaresi altındaki topraklarda belirlenen sayıdaki avâriz hânelerden, avâriz karşılığı olarak toplanan kişilerden oluşmaktaydı (Uzunçarşılı, 1988: 482). Kaç haneden kürekçi çıkarılacağı, kürekçiye duyulan ihtiyaca bağlı olarak değişmekteydi. Bir kürekçiyi vermekle yükümlü tutulan haneler aynı zamanda o kürekçinin masraflarını karşılamakla da mükellefti. Bunun için kürekçi seçilen hane muaf olmak kaydıyla kendi aralarında gelir durumlarına göre âlâ, evsat ve ednâ şeklinde üç farklı kategoride para toplamakta ve kürekçiyle birlikte masraf için toplanan paraları da teslim etmekteydiler (Barkan, 1993: 15).

Avâriz karşılığı alınan kürekçiler karın tokluğuna çalışmıyor; bunlara ulufe ödeniyordu. İlgili haneden toplanan paraların bir aylığa karşılık gelen kısmı kürekçiye yola çıkmadan önce ödenmekte; geriye kalan paralar ise sonraki maaşlar ve beslenme giderleri için İstanbul’a yollanmaktaydı. Ödenen ulufe konusunda Müslüman ve Gayrimüslimler arasında fark vardı. Zira Müslüman kürekçiler daha yüksek meblağda bir ulufe alıyordu (İ. Bostan, 2003: 188-189).

İstanbul’da bulunan azınlık cemaatleri ile bazı esnaf grupları da ocaklık kürekçi temin edilen yerler arasında bulunmaktaydı. Bu kapsamda İstanbul’daki Rum, Ermeni ve Yahudi cemaatleri kendileri için belirlenen sayıda kürekçiyi aynî ya da bazen bedel olarak vermekteydiler (İ. Bostan, 2003: 200-203). Yine İstanbul’da bulunan meyhaneciler, bozacılar, peremeciler ve hammallar ocaklık kürekçi kapsamında yer almaktaydılar. Bunlardan peremeciler her zaman aynî kürekçi verirken; meyhaneciler, bozacılar ve hammallar ya kendileri ücretini verip kürekçi bulmakta ya da kürekçi bedeli ödemekteydi (İ. Bostan, 2007: 92).

2.2. Hod-Girifte Kürekçiler

Başlangıçta ocaklık kürekçi veren kazaların avâriz hânesi hesabıyla ücretli-gönüllü kürekçi göndermekle yükümlü kılınması şeklinde karşımıza çıkan hod-girifte kürekçiler, sonraki dönemlerde zorunlu kürekçi çıkarmakla yükümlü tutulan yerlerde ücretle tutulanları ve merkezi hükümet tarafından tutulan ücretli kürekçileri de kapsamıştır. Bu tür kürekçiler hür kişiler arasından tutulmaktaydı (İ. Bostan, 2003: 204-205).

2.3. Gebrân-ı Mîrî (Mîrî Esirler)

Savaşlarda esir alınan kişilerin gemilerde forsa olarak kullanılması, çok eski dönemlerden beri birçok ülke armadasında görülen bir uygulamadır. Osmanlı İmparatorluğunda da savaş esirlerinin gemilerde kürekçi olarak kullanılması olağan bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. Esir alınıp Tersâne-i Âmire zindanına atılan kişilerden gücü kuvveti yerinde ve sağlam olanlar donanmanın denize açıldığı dönemlerde zindandan çıkartılarak gemilere kürekçi olarak yerleştirilmekteydi (Uzunçarşılı, 1988: 483). “*Gebrân-ı Mîrî*”, “*Forsahâ-i Mîrî*” veya “*Forsahâ-i Keştiâ*” isimleriyle anılan mîrî esirler, donanmadaki kürekçiler arasında küçük bir grubu meydana getirmekteydi ve nafaka adı altında çok küçük bir miktarda yevmiye almaktaydılar (İ. Bostan, 2003: 210).

2.4. Satın Alınan Köleler

Osmanlı donanmasında kürekçi olarak karşımıza çıkan gruplardan biri de İmparatorluğun Kırım başta olmak üzere çeşitli bölgelerinden satın alınan kölelerdir. Bu köleler, kiralanan hür kişilere ödenen ücrete yakın bir bedelle satın alınmakta ve satın alındıktan sonra Tersâne-i Âmire zindanına teslim edilmekteydiler (İ. Bostan, 2003: 212-213). “*Üsârâ*”, “*Gebrân*” veya “*Gebrân-ı Rüesâ*” tabirleriyle anılan bu sınıf kürekçilerin mîrî esirlerden tek farkı, ücretle tutulmuş olmalarıydı.

2.5. Mahkûm Kürekçiler

İlk örneklerini XVI. yüzyılın ortalarında Venedik'te gördüğümüz, bazı suçların kürekçilikle cezalandırılması uygulaması, çok geçmeden Osmanlı İmparatorluğunda da karşımıza çıkmaktadır (İ. Bostan, 2003: 213). Her ne kadar, İslam şeriatında böyle bir cezalandırma şekli olmasa da ta'zîr cezası içine giren suçları kapsadığı görülen kürek cezası, donanmanın ihtiyacı olan kürekçi teminine yeni bir kaynak yaratma arayışının bir sonucu olsa gerektir. Bir suçluya kürek cezası verilmesi için öncelikle yerel örfi, dinî ya da adlî merciler tarafından suçun içeriğinin de yer aldığı bir ilamla kürek cezası talebinin başkente bildirilmesi gerekmektedir. Gelen talep üzerine, padişah adına, ilgili kadıasker tarafından cezaya hükmedilmektedir. Cezanın mantığında kişinin ıslah edilmesi olduğundan, cezalandırma süresi belirli bir zamanla kısıtlı olabildiği gibi, ıtlak edilene (serbest bırakılmak) kadar mahkûmiyeti devam edebilmektedir. İster belirli bir süre için olsun, isterse zamanı belirtilmemiş olsun, kişinin kürekten ıtlak edilebilmesi için yeni bir ferman yazılması şarttı (Avcı, 2014). İşledikleri suç sebebiyle küreğe mahkûm edilenler, İmparatorluğun neresinde yaşıyor olursa olsun, genellikle Tersâne-i Âmire zindanına gönderilmektedirler. Acilen donatılması gereken bir gemi olması durumunda ise doğrudan ilgili gemiye teslim edilip küreğe konulması da merkezî idarece emredilebilmektedir. Kürek mahkûmları, mîrî esirlerle birlikte kayıt altına alındıkları için bunların sayıları ve dolayısıyla toplam kürekçi miktarı içerisindeki paylarını tam olarak kestirebilmek zordur (İ. Bostan, 2003: 218).

2.6. Kürekçi Bedelleri

Genel anlamda, ocaklık kürekçi temin edilen bölgelerden, kürekçi teminine esas avâız hâne hesabı üzerinden, aynî kürekçi yerine alınan nakit ödemeler "*Kürekçi Bedeli*" olarak adlandırılmıştır (Kazıcı, 1986: 298). XVII. yüzyıl ortalarına kadar kürekçilerin genellikle aynı olarak alınması, kürekçi bedeli ödemelerinin bazı özel bölge ya da dönemlere has bir uygulama olarak kalmasına neden olmuştur. XVII. Yüzyıl ortalarından itibaren kalyon tipi yelkenli gemilerin yaygınlık kazanmaya başlamasıyla birlikte, aynî kürekçi yerine kürekçi bedeli alınması uygulaması ağırlık kazanmış ve ağırlığı her geçen yıl artmıştır (Çiftçi, 2000: 254).

Uygulamanın az görüldüğü XVII. yüzyıl öncesi dönemde, kürekçi bedelinin bazı özel durum ve zamanlarda alındığını belirtmiştik. Bu özel durum ve zamanlar şöyle sıralanabilir: Merkezî hükümet tarafından kiralanan hod-girifte kürekçilerin ya da satın alınan esirlerin ücretlerinin ödenebilmesi, avâızhânenen bakaya hane kalması, kürekçi talep edilen bölgede görülen salgın hastalıklar sebebiyle aynî kürekçi alınamaması, kürekçi talep edilen bölge insanının deniz havasına ve kürekçiliğe yatkın olmaması, kürekçilerin toplanıp İstanbul'a ulaştırılmasının mümkün olmaması, donanmanın seferinin uzaması sebebiyle kürekçilerin masraf ve ücretlerinin karşılanabilmesi için nakite ihtiyaç duyulması ve o sene sefer olmaması nedeniyle aynı kürekçiye gerek duyulmamasıdır (İ. Bostan, 2003: 220-221).

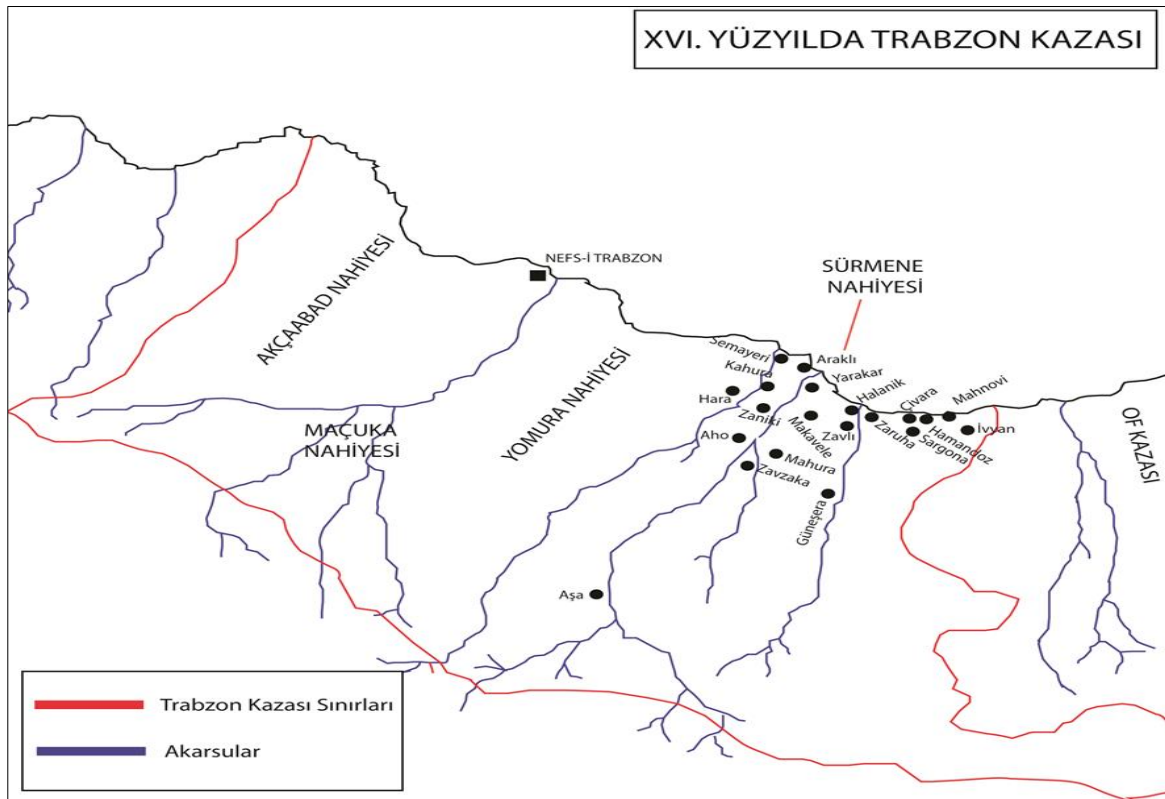
3. Sürmene'de Kürekçi Avâız Uygulamaları

Çalışmamıza konu olan 1818/4 Numaralı Trabzon Şer'îye Sicilinde, kürekçi avâızını içeren hükümlerden 12'si Sürmene Nahiyesini ele almaktadır. Bu 12 hükümde toplam 16 köyün kürekçisi belirlenmiştir. Her 20 hanede bir kürekçi çıkarması ferman olunan köylerden bazıları, belirlenen sayının altında kaldığı için, başka köy ya da köylerle birleştirilerek ortak kürekçi çıkarması sağlanmıştır. Netice itibarıyla Sürmene Nahiyesi dâhilinde çıkartılan kürekçi sayısı 12'dir. Burada dikkati çeken ilk nokta Sürmene'ye tabi bütün köylerden kürekçi alınmadığıdır. Zira 1554 yılına tarihlenen Trabzon Sancağı tahrir defterini bile temel alsak ki incelediğimiz dönemde yeni köyler de vardır, Sürmene nahiyesinin en azından 28 köye sahip olması gerekmektedir. Buradan hareketle kaba bir hesapla bile en az 12 köyden kürekçi alınmadığı kolayca anlaşılır. Dikkatleri çeken bir diğer nokta, kürekçiye esas avâız-hâne sayılarının ilgili köylerdeki hane sayılarından az olmasıdır. Bazı köylerde arada yüzlerce hane fark olması dikkat çekicidir. Aşağıdaki tabloda Sürmene'de kürekçi alınan ve alınmayan köyler gösterilmiştir

(BOA, TT.d...288, ss.230-278 ve Trabzon Şer'îye Sicili 1818/4, V35a-45b). Tabloda yer alan hanelere mücerred, baştina ve cemaat-i müselleman dahil değildir. Kürekçiye esas avâriz haneler gösterilirken Hamandos karyesi Hamandos Küçük Karyesi ile birlikte, Kaloynasa Çivara (Bu bölge günümüzde, halk arasında “Golona” olarak bilinmektedir) karyesi daha sonra bu karyenin bölünmesi neticesinde ortaya çıkan Kolonil Küçük ve Çivara kürekçi haneleri toplanarak, Mahnovi Filibtil karyesi daha sonraki kayıtlara Eflatil olarak geçtiği için Eflatil ve Eflatil Küçük kürekçi haneleri toplanarak, Mahura karyesi Mahura ve Avanomahura kürekçi haneleri toplanarak gösterilmiştir. Avâriz hanede 9 hane görünen Sargona'nın hangi karyeden ayrıldığını tespit edemediğimiz için tabloda bu köye yer verilmemiştir. Sonuç itibariyle Sürmene'deki köylerin hepsinden kürekçi alınmadığı gibi, kürekçi alınan köylerin her hanesi de bu mükellefiyete tabi değildir.

Tablo 2. Sürmene'de Kürekçi Alınan ve Alınmayan Köyler
(Kürekçi alınan köyler koyu işaretlenmiştir)

Karye (Köy)	Normal Hane / Avâriz-hâne	Karye (Köy)	Normal Hane / Avâriz-hâne	Karye (Köy)	Normal Hane / Avâriz-hâne
Aho		Mahnovi		Nimanu (?)	
Aho		Mahnovi Filibtil	52 / 5	Semayeri	
Araklı		Mahura	255 / 53	Yarakâr	
Halanik		Mahura		Zaniki	
Hamandos	53 / 32	Mahura		Zeraniki	
İvyan	40 / 15	Makavla		Zaruha	122 / 33
İpoforya		Makavla	178 / 34	Zavlı	40 / 21
Kahuri/Kahura		Manahos		Zavzaka	38 / 20
Kaloynasa Çivara (?)	34 / 20	Manahos			
Kân		Misehor	27 / 17		

Tablo 3. Sürmene’de Kürekçi Çıkaran Köyler ve Çıkardıkları Kürekçi Miktarı (H.972, M.1565)

	Kürekçi Çıkaran Yer	Avârız Hânesi	Çıkardığı Kürekçi	Eksik – Fazla Durumu
1	Aşka Zavzaka (Aşa=Sularbaşı) (TŞS, 1818/4, V35a/1)	20	1	Tam
2	Mahura (Bereketli) (TŞS, 1818/4, V36a/3)	21	1	1 hanenin bedeli ödenmiş
3	Zaruha Misehor (Sürmene Merkez) (TŞS, 1818/4, V38a/2)	33	1	Belirtilmemiş
4	Çivar (Balıklı Mahallesi / Sürmene Merkez) (TŞS, 1818/4, V38a/4)	13	1	7 hane Kolonil Küçük’ten ilhak
5	Zaruha Homerkando (Sürmene Merkez) (TŞS, 1818/4, V38b/4)	27	1	2 hane Hamandos karyesine ilhak
6	Zavlı (Muratlı) (TŞS, 1818/4, V39a/2)	21	1	1 hanenin bedeli ödenmiş
7	Hamandos Küçük (Kumru / Çifteminare) (TŞS, 1818/4, V41a/1)	14	1	4 hane Eflatil (?) bakayasından + 1 hane Eflatil-i Küçük (?) bakayasından + 1 hane Sargona bakayasından ilhak
8	Hamandos (Kumru / Çifteminare) (TŞS, 1818/4, V41b/5)	18	1	2 hane Zaruha bakayasından ilhak
9	İvyan (Yazlık) (TŞS, 1818/4, V42a/1)	15	1	5 hane Sargona bakayasından ilhak
10	Mesehor (X) (TŞS, 1818/4, V42a/2)	17	1	3 hane Sargona bakayasından ilhak
11	Avanomahura (Bereketli) (TŞS, 1818/4, V43a/1)	32	1	Belirtilmemiş
12	Makavla (Petekli) (TŞS, 1818/4, V43a/4)	34	1	Belirtilmemiş
13	Sargona (Gökçesu)	9	0	5 hane İvyan, 3 hane Misehor, 1 hane Hamandos Küçük karyesine ilhak
14	Kolonil Küçük (Sürmene Merkez)	7	0	Çivar karyesine ilhak
15	Eflatil Karyesi? (Çamburnu)	4	0	Hamandos Küçük karyesine ilhak
16	Eflatil Küçük? (Çamburnu)	1	0	Hamandos Küçük karyesine ilhak
TOPLAM		286	12	
Tablo Açıklamaları:		Köy isimlerinin yanında parantez içerisinde gösterilen yerler ilgili köyün günümüzdeki karşılığı ya da konumunu göstermektedir. Yer isimlerinin günümüzdeki konum ya da karşılıklarını tespitte 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, s. 539-546 ve T.C. İçişleri Bakanlığı, Köylerimiz, s. 7-790 künyeli kaynaklardan yararlanılmıştır. (X) = Konumu tespit edilemeyen ya da günümüzde karşılığı olmayan yerleşim; ? = Okunuşundan emin olunamayan yer ismi.		

Sürmene’de kürekçi avârızına tabi tutulan köyler incelendiğinde bunlardan İvyan, Hamandos, Çivera ve Zaruha sahil kesiminde ve nahiyenin doğu tarafındadır. Zavlı, Mahura ve Zavzaka nehir yatağı etrafındaki yamaçlarda ve nahiyenin güneyinde konuşlanmıştır. Coğrafi açıdan bakıldığında sahil kesimde olup olmamasının kürekçi avârızını belirlerken dikkate alınmadığı görülür. Zira Araklı, Halanık, Yarakâr, Semayeri gibi sahil kesiminde yer alan köylerden kürekçi alınmamış; buna karşın iç kesimlerde yer alan Zavzaka ve Mahura gibi köyler kürekçi avârızına tabi tutulmuştur. Zaten ülke çapındaki uygulamalar da sahil yerleşimi olup olmamasının belirleyici bir kıstas olmadığını kanıtlamaktadır. Zira Ankara, Kütahya, Çankırı, Amasya, Çorum, Kırşehir, Konya, Sivas, Karaman gibi sahilden uzak ve hatta birçoğu Anadolu’nun iç kesiminde yer alan sancaklardan bile kürekçi alınmış olması, sahil kesiminde

olmanın dolayısıyla denizciliğe ve deniz havasına yatkınlığın temel kıstas olmadığını göstermektedir (İ. Bostan, 2003: 194-195).

Bu çalışmanın avâriz kısmında açıklandığı üzere, avâriz-ı divâniye mülk sahibi olanlardan alınmaktadır. Doğal olarak bu durum kürekçi avârizi için de geçerlidir. Bu durumda gerçek hane ile avâriz-hâne arasında tam bir paralellik beklenemez (Tabakoğlu, 1999: 187). İncelediğimiz sicilde buna örnek oluşturabilecek bir hüküm bulunmamakla birlikte, başka sicillerde buna örnek oluşturan pek çok hüküm bulmak mümkündür. Örneğin Zilhicce 1038 tarihli bir hükümde, evi ve tarlası olmasına rağmen senelerdir avâriz-ı divaniye ve sair tekâlif ödemediği yönünde köy ahalisinin şikâyet ettiği Hüseyin bin İbrahim adlı kişi, meskûn olduğu evin ve işlemeye gücünün yetmediği boz tarlanın avradına ait olduğunu belirterek muafiyetinin devam etmesi gerektiğini beyan etmiştir. Mahkeme kendine ait malı ve avradına ait tarlayı işleyecek gücü olmaması sebebiyle muafiyetinin devam etmesi gerektiğine hükmetmiştir (TŞS, 1826/12, V45b/2). Buradan anlaşıldığına göre, kendine ait mülkü olmayanlar ve mülkü olsa bile, işleyecek gücü bulunmayanlar avâriz-ı divâniyeden muaf tutulmaktaydılar. Ayrıca Sürmene’de arazinin sarp yapısı sebebiyle tarımsal faaliyetlerde kullanılabilir arazi miktarının az olduğu düşünüldüğünde, doğal olarak avâriz-a tabi hane sayısında bir azalma olması beklenir.

Yine bu çalışmanın avâriz kısmında açıklandığı üzere, yaptıkları bir hizmet veya ürettikleri stratejik bir ürün sebebiyle bazı haneler hatta köyler avâriz-ı divâniyeden muaf tutulmaktaydılar. İncelediğimiz defterde bununla ilgili bir örnek bulunmamakla birlikte, 1815 numaralı Trabzon Şer’iye Siciline yansıyan bir dava güzel bir örnek oluşturmaktadır. 15 Rebiyülahir 965 tarihinde Baş Maçuka adlı köy kethüdası kömürcülük yaptıkları için avârizdan muaf olduklarını iddia etmiş ve durumu kanıtlamak için müsaade istemiştir. Kendisine durumu kanıtlayan bir temessük ya da istenen kürekçiyi getirmesi için 10 gün süre tanınmıştır (TŞS, 1815/1, V67b/1). Aynı defterde daha birçok örneği olan bu durum, bazı köylerin avârizdan muaf tutulabildiğini son derece net bir şekilde ortaya koymaktadır. Şu ana kadar yaptığımız araştırmalarda, Sürmene’de maden çıkartıldığına dair herhangi bir somut veriye ulaşamamış olsak da bazı hanelerin bu tür işlerde çalışıyor olması, ihtimal dâhilindedir. Ayrıca muafiyetlerin madenlerle sınırlı kalmadığını da hatırlatmak isteriz. Düzenlilik arz edip etmediği ve miktarlarını belirlemek incelediğimiz dönem için şimdilik mümkün olmamakla birlikte; Sinop başta olmak üzere Karadeniz sahillerinde bulunan tersane ve gemi inşa tezgâhlarına kereste ve makara gibi malzemeler ile marangoz, burgucu, kalafatçı kürek imalatçısı gibi ustaların Sürmene’nin de içinde bulunduğu kıyı şeridinden temin edildiği anlaşılmaktadır. Örneğin; 972 (miladi 1564-1565)’de Sakarya’da inşa edilecek gemilerde istihdam edilmek üzere Üsküdar’dan Trabzon’a kadar olan bölgelerden kalafatçı, burgucu, dülger gönderilmesi istenmektedir (BOA, A.DVNSMHM.d..6, Hüküm: 139). Yine 973’te Sinop’tan Trabzon’a kadar olan sahil bölgesinde gemi inşasında çalıştırılmak üzere marangozlar temin edilmesi talep edilmektedir. (BOA, A.DVNSMHM.d..5, Hüküm: 1213). Dolayısıyla bu tip hizmetlerde bulunanlar da avâriz-ı divâniyeden muaf tutulmaktaydılar.

Sürmene Nahiyesinden kürekçi temini hod-girifte tabir olunan bedelle kürekçi tutma şeklinde gerçekleştirilmekteydi. Hakeza, bu durum sadece Sürmene için geçerli olmayıp; Trabzon Kazası dâhilinde uygulanan bir yöntemdi. Ancak şunu da belirtmek isteriz ki Trabzon Kazasında hod-girifte yöntemiyle kürekçi temin edilmesi, Trabzon Sancağının diğer kazalarında da bu yöntemin geçerli olduğu anlamına gelmemektedir. Örneğin aynı dönemde Trabzon Sancağına tabi Torul Kazasında aynı kürekçi alınmaktaydı ve bu durum incelediğimiz 1818 numaralı Trabzon Şer’iye siciline de yansımıştır (TŞS, 1818/4, V48b/2,3,4,5, 49a/1). Üstelik burada yer alan hükümler, kürekçi temininde uygulanan usuller hakkında ilginç bir veriyi de edinmemize vesile olmuştur. Zira Torul’a bağlı İstori (?), Uluköy, Rusiya, Hilazari (?) ve Kurum köylerinden kürekçi yazılan, fakat kürekçiliğe uygun olmadıklarını kanıtlayan 5 kişi, kendi yerlerine Trabzon Kazası dâhilinden 22’şer Sikke Floriye tuttıkları kürekçilerin yazılmasını talep etmişler ve bu durum Torul Kadısı Mevlâna Mehmed Efendi tarafından Trabzon Kadısına gönderilen bir istida ile bildirilmişti. Sicile birbirini takip eden 5 hüküm

şeklinde yansımış olan bu olay, her şeyden önce Torul'da ocaklık aynî kürekçi uygulamasının yapıldığını göstermektedir. Zira hükümlerde adı geçen Torul kürekçileri, küreğe uygun olmadıklarını belirtmekte ve kürekçi yazılmalarına karşı çıkmaktadırlar. Hod-girifte kürekçi yazımında gönüllülük esas olduğuna göre, Torul'da böyle bir uygulama olmayıp, kişiler belirlenen haneler dâhilinden zorunlu olarak kürekçi yazılmışlardır. Bu kişiler kendi yerlerine küreğe gideceklerden 2'sini Tekfur Çayırı Mahallesi, 2'sini Eksöke (?) Mahallesi ve 1'ini Kale'den olmak üzere Trabzon Kazası dâhilinden temin etmişlerdir. Bu sebeple, tutulan kürekçiler Trabzon Kadısı tarafından kayıt altına alınıp, zamanı geldiğinde Torul Kazası adına Trabzon'dan yollanacaklardır. Söz konusu hükümlerde tutulan, kürekçilerin gönderilme zamanı geldiğinde bizzat kürekçiye tutan kişiler tarafından getirilip teslim edileceği belirtilmekte ve kefiller gösterilmektedir (TŞS, 1818/4, V48b/2,3,4,5 ve 49a/1).

1818 Numaralı Trabzon Şer'îye Sicilinde geçen hükümler incelendiğinde, kürekçi olarak belirlenen kişilere 22 sikke flori ücret ödendiği anlaşılmaktadır. Üstelik kürekçi olarak belirlenen kişilerin büyük bir kısmı, Trabzon Kazası dâhilindeki bir başka köy ya da mahallede oturmaktadır. Oysaki ocaklık aynî kürekçi alındığında; kürekçinin belirlenen hanelerin içinden çıkması gerekmekteydi. Hatta bu konuda kurallar o kadar sıkıydı ki, makul bir gerekçe olmaksızın, belirlenen kürekçinin kendisi gelmeyip yerine bedel kürekçi yollanmasına müsamaha gösterilmemektedir (İ. Bostan, 2015: 73-76).

İncelediğimiz dönemde Osmanlı imparatorluğu, kürekçi ihtiyacının büyük bir kısmını, ocaklık tabir olunan ve belirlenen sayıdaki avâriz-hânenen 1 aynî kürekçi alınması şeklinde yürütülen bir yöntemle temin etmekteydi. Ancak, ocaklık kürekçilerin yetmediği büyük deniz seferleri döneminde, devlet ya Tersâne-i Âmire, beylerbeyi ya da sancak beyleri vasıtasıyla doğrudan ücretli kürekçi temin etmekte ya da avâriz-ı divâniye karşılığı kazalardan kadılar marifetiyle yerel kürekçiler edinmekteydi. İlk durumda kürekçi ücretleri merkezî bütçeden karşılanması gerekirken; çoğunlukla devlet kendi ödemesi gereken ücretlerin bir kısmını çeşitli adlar altında halktan talep etmekteydi (İ. Bostan, 2003: 205). Sürmene için geçerli olan durum ikinci seçenek olan avâriz-ı divâniye karşılığı hanelerden kürekçi temin edilmesidir. Bu yöntemde kadılara kaç avâriz-hâne 1 kürekçiye denk geldiği bir fermanla bildirilmekteydi. Nitekim incelediğimiz defterde geçen “*bu defa fermân olunan*”, “*emr-i âlişân muktezasınca*”, “*fermân-ı padişâhî muktezasınca*”, “*fermân-ı âlişân muktezasınca*” (TŞS, 1818/4, V36a/3, 38a/2, 38a/4, 39a/2) gibi ifadeler, gönderilen ferman üzerine kürekçi temin edilmesi yoluna gidildiğini göstermektedir.

Ocaklık kürekçi uygulamasında belirlenen hane içerisinden, birtakım kıstaslar çerçevesinde, kadı tarafından seçilen kürekçinin rızasının olup olmaması bir anlam ifade etmemektedir (İ. Bostan, 2015, s 74). Oysaki bedelli kürekçi temininde kürekçinin yapacağı işi bilerek ve rızası dâhilinde belirlendiği görülür. Nitekim Sürmene örneğinde de durum böyledir. “... *Karakulakoğlu İskender nam kimesneyi 22 sikke floriye köle tutub ve mezkûr İskender dahi kabul edip*” (TŞS, 1818/4, V35a/1), “... *Hasan bin İskender nam kimesne 22 sikke floriye barışub*” (TŞS, 1818/4, V38a/2) şeklindeki ifadeler, kürekçi olarak belirlenen kişinin kendi rızasıyla bu işi kabul ettiğini göstermektedir.

Her ne suretle temin edilirse edilsin; kürekçi olarak belirlenen kişi alelade bir kişi olmayıp; birtakım özellikleri taşıması gerekmekteydi. Yaşlılar kısa sürede yorulacakları için, kürekçiliğe uygun değildi. Aynı zamanda cılız ve kas gücü zayıf kimseler de tonlarca ağırlığa sahip gemileri hareket ettirecek performansı ortaya koyamazlardı. Bu sebeple ister ocaklık, ister hod-girifte, ister esir, isterse mahkûm olsun herhangi bir fiziki sakatlığı olmayan, sağlıklı, genç, gücü kuvveti yerinde kişiler kürekçi olarak seçilirdi. Kadılara gönderilen fermanlarda bu durum belirtilir; sakat, cılız ve işe yaramaz kimseleri kürekçi yazmamaları konusunda kadılar özellikle uyarılırdı. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Maliyeden Müdevver Defterlerde (MAD.d...) bununla ilgili birçok hüküm bulmak mümkündür (BOA, MAD.d...2989, s. 82; 6572, s. 83; 8480, s. 19). Kürekçinin taşıdığı vasıflar bazen şer'îye sicillerine yansımaktadır.

Nitekim sicilimizde geçen “*Peroşkin bin Minol nâm sâmi-i ad oğlanı*” şeklindeki ifadeyle kürekçinin gençliğine işaret edilirken; “*Mustafa bin Harun nâm tüvânâ kimesne*” ifadesiyle kürekçinin gücünün kuvvetinin yerinde olduğu anlatılmaktadır (TŞS, 1818/4, V39a/2; 43a/1).

İsminin önünde herhangi bir meslek unvanı taşıyanlar dışında, kürekçi tutulan kişilerin mesleklerini bilemiyoruz. Ancak kuvvetle muhtemeldir ki ücretle tutulan kürekçiler, işleyecek bir araziye sahip olmayan, geçici ya da birden fazla işte çalışan, dolayısıyla düzenli bir gelire sahip olmayan bekâr kişiler olmalıdır. Zira her şeyden önce kürekçilik ağır çalışma koşullarına sahip, meşakkatli bir iştir. Bu ağır koşullara katlanmak herkesin harcı olmadığı gibi, savaş gemilerinde yürütülen bir hizmet olduğundan, can tehlikesini de içinde barındırmaktaydı. Eşini, çocukluğunu geride bırakıp sonu meçhul bir işe girişmek, kolay kabul edilebilir bir durum elbette ki değildir. Nitekim kürekçi yazıldığı halde toplanma zamanı geldiğinde ortadan kaybolan; İstanbul’a nakledilirken yolda veya gemide çalışırken firar eden kişiler olduğu belgelerden anlaşılmaktadır (BOA, A.DVNSMHM.d.90, Hüküm 60; d.12, Hüküm 475). Zaten kefil kaydedilmesi de bu gerçeklikten kaynaklanan bir zorunluluk değil midir? Diğer taraftan avâriz-ı divâniyenin gayrimenkul sahibi olan kişilerden alınan bir vergi olduğu asla göz ardı edilmemelidir. İşleyecek toprağı olan kişilerin tarım için çok önemli dönemler olan bahar ve yaz aylarında çifti çubuğu bırakarak kürekçilik gibi bir işi yapmaya kalkışması mantıken izahı mümkün olmayan bir durumdur. İşte bu sebeptendir ki, ücretli kürekçiliğe talip olanların işleyecek toprağı olmayan kişiler olması beklenir. Kürekçi tutması istenen avâriz-hânelerin kendi içinden kürekçi çıkartıp çıkartmadıkları tam olarak bilinmemekle birlikte, böyle bir durum pek istenmiyor olsa gerek. Zira bu durumda kürekçi çıkan hane, toplanan ücretten muaf olacağı için, diğer hanelerin üzerine düşen ödeme miktarı artmış olurdu.

İncelediğimiz dönemde Sürmene nahiyesinde kürekçi yazılan 12 kişiden ikisinin isminin önünde bir meslek unvanı barındırdığı görülür. Bunlardan biri İvyan Karyesi kürekçisi Usta Hasan bin Mehmed (TŞS, 1818/4, V42a/1); diğeri ise Makavla Karyesi kürekçisi Yaşmakçı Pervane bin Mehmed’dir (TŞS, 1818/4, V43a/4). Usta Hasan ismi irdelendiğinde bir zanaatkâr olduğu anlaşılmaktadır. Ustalık gerektiren işlerin bazılarının mevsimsel olduğu ve adı geçen Hasan’ın köyde yaşadığı dikkate alındığında, bu kişinin düzenli ve yüksek bir gelire sahip olma ihtimalinin düşük olduğu kolayca anlaşılabacaktır. Makavla Karyesi kürekçisi Pervane’nin mesleği olan yaşmakçılığın ise bir zanaatkârlık ve esnaflık türü olduğu görülmektedir. Yaşmakçılık üretimsel açıdan düşünüldüğünde tekstile dayalı bir zanaat, bunun satışından kaynaklı olarak da bir esnaflık türüdür. Adı geçen Pervane’nin köyde yaşadığı dikkate alındığında, yaşmak üretimi yapan bir kişi olduğu anlaşılır. Dolayısıyla böyle bir üründen geçimini rahatlıkla kazanması mümkün görünmemektedir.

Kazalardan temin edilen bedelli kürekçilerde, fermanla belirlenmiş avâriz-hâneler kendi aralarında kürekçi tutmak için gerekli olan parayı toplamakta, güvendikleri biri tarafından önerilen ya da kendi tanıdıkları bir kişiyi ücretine mukabil kürekçi olarak tutmaktaydılar. Tutulan bu kürekçi avârizdan muaf kendi köy ya da mahalle ahalilerinden olabildiği gibi; bir başka köy ya da mahallede de sakin olabiliyordu. Nitekim Sürmene Nahiyesinden çıkartılan 12 kürekçinin 4’ü kürekçi çıkartan köy ahalisiyken, 8 kürekçi bir başka köy ya da mahalle sakinidir.

Göndereceği kürekçiyi belirleyen avâriz-hane halkı yanına kürekçilerini de alarak kadının huzuruna çıkmaktaydı. Kürekçinin aranan şartlara uyup uymadığını kontrol eden kadının onayının ardından, kürekçiye verilecek ve artık hanesi varsa onun da payına düşen ücret şahitler huzurunda teslim edilmekteydi. Ocaklık kürekçi temininde olduğu gibi, ücretli kürekçi temininde de kürekçiye kefil olunması istenmekteydi. Bundaki temel amaç, kürekçi yazılan kişinin sonradan cayararak ortadan kaybolması, parasını aldıktan sonra veya sefer esnasında firar etmesi gibi hallerde ortaya çıkan zararın tazmin edilmesiydi (İ. Bostan, 2003: 190). İncelediğimiz defterde Sürmene’den çıkartılan 12 kürekçiden 8’i için külliye köy ahalisi kefil olurken; 4 tanesi için belirli bir kişi ya da kişilerin kefil olduğu anlaşılmaktadır. Şöyle ki: Aşka

Zavzaka Karyesinin çıkarttığı kürekçi Karakulakoğlu İskender'e Eksoke (?) Mahallesinden Berber Seyyid Hamid bin Ahmed kefil olurken; Zaruha Homerando (?) Karyesinin çıkardığı kürekçi Hasan bin Hüseyin'e Köy ahalisinden Hüseyin bin Hasan, Oruç bin Mehmed ve Hüseyin bin İskender kefil olmuştur. Zavlı Karyesi kürekçisi olarak belirlenen Araklı Karyesinden Peroşkin bin Minol'e önce külliye köy ahalisi kefil olmakla beraber, daha sonra mahkemeye başvurarak Aşka Hisar'dan Laz Mehmed bin İskender'i kefil olarak göstermişlerdir. Yine Hamandos Karyesinin kürekçisi olan Küçük Samaruksa'dan Minol bin Tudor'a önce külliye köy ahalisi kefil olmuş; daha sonra Şana'dan Yuri Pendazi (?) bin Vasil adında bir zimmi mahkemeye gelerek kefaleti üzerine almıştır. Köy ahalisinin kefaletiyle deftere yazılan 8 kürekçinin 5'i Müslüman, 3'ü ise Gayrimüslimdir. Gayrimüslim kürekçilerin tamamı köy dışından tutulmuş kişilerden oluşurken; Müslüman kürekçilerin 2'si köy ahalisidir. Anlaşılabileceği üzere kürekçi yazımında kefil tespiti sıkıca riayet edilen bir kaidedir. Bu kefil bir Müslim ya da Gayrimüslim kişi olabildiği gibi, birden fazla kişi ya da külliye köy ahalisi de olabilmektedir. İdris Bostan, gayrimüslimlerin çoğunlukta olduğu yerlerde Müslüman bir kürekçi için Müslüman bir kefilin yeterli bulunmasına rağmen; Gayrimüslim kürekçiler için “*ahali-i karye*”nin kefil olarak kabul edildiğini belirtmektedir (İ. Bostan, 2015: 72). Ancak incelediğimiz hükümler, bu bilgiyi desteklememektedir. Zira nüfusunun çok büyük bir kısmı gayrimüslim olan Sürmene nahiyesi köylerinden Hamandos'un kürekçisi olarak belirlenen Minol bin Tudor'a kendisi gibi gayrimüslim olan Şana'dan Yuri Pendazi bin Vasil kefil olmuştur (TSS, 1818/4, V41b/5). Bu durumda ya Trabzon kadısı yanlış bir uygulamaya imza atmış; ya da dönemden döneme uygulanan kurallarda değişiklikler oluşmuş olmalıdır.

Tablo 4. Sürmene'de Kürekçi Ve Kefil Bilgileri (H.972, M.1565)

	Kürekçi Çıkaran Yer	Kürekçinin Adı	Kürekçinin Oturduğu Yer	Kefili ya da Kefilleri
1	Aşka Zavzaka (Aşa=Sularbaşı) (TSS, 1818/4, V35a/1)	Karakulakoğlu İskender	Köy ahalisi?	Eksoke (?) mahallesinden berber Seyyid Hamid bin Ahmed
2	Mahura (Bereketli) (TSS, 1818/4, V36a/3)	Yani bin Liyo (?)	Nefs-i şehirde Ayo Avin Mahallesi	Köy ahalisi
3	Zaruha Mischor (Sürmene Merkez) (TSS, 1818/4, V38a/2)	Hasan bin Abdullah	Tekfur Sarayı	Köy ahalisi
4	Çivar (Balıklı Mahallesi / Sürmene Merkez) (TSS, 1818/4, V38a/4)	Süleyman bin Abdullah	Tabi-i Maçuka Sesera Köyü	Köy ahalisi
5	Zaruha Homerando (Sürmene Merkez) (TSS, 1818/4, V38b/4)	Hasan oğlu Hüseyin	Köy ahalisi?	Köy ahalisinden Hüseyin bin Hasan, Oruç bin Mehmed, Hüseyin bin İskender
6	Zavlı (Muratlı) (TSS, 1818/4, V39a/2)	Peroşkin bin Minol	Araklı Karyesi	Aşka Hisar'dan Laz Mehmed bin İskender
7	Hamandos Küçük (Kumru / Çifteminare) (TSS, 1818/4, V41a/1)	Pendazi (?) bin Vasil	Şana Karyesi	Köy ahalisi
8	Hamandos (Kumru / Çifteminare) (TSS, 1818/4, V41b/5)	Minol bin Tudor	Küçük Samaruksa Karyesi	Şana'dan Yuri Pendazi bin Vasil
9	İvyan (Yazlık) (TSS, 1818/4, V42a/1)	Usta Hasan bin Mehmed	Köy ahalisi?	Köy ahalisi
10	Mesehor (X) (TSS, 1818/4, V42a/2)	Elkis bin İzlan (?)	Nefs-i şehirde Çömlekçi Mahallesi	Köy ahalisi
11	Avanomahura (Bereketli) (TSS, 1818/4, V43a/1)	Mustafa bin Harun	Köy ahalisi	Köy ahalisi
12	Makavla (Petekli) (TSS, 1818/4, V43a/4)	Yaşmacı Pervane bin Mehmed	Aşka Hisar	Köy ahalisi
13	Sargona (Gökçesu)	İlhak		
14	Kolonil Küçük (Sürmene Merkez)	İlhak		
15	Eflatil Karyesi? (Çamburnu)	İlhak		
16	Eflatil Küçük? (Çamburnu)	İlhak		

Bir Müslümanın gayrimüslim bir kürekçiye kefil olabilmesi dikkat çekici bir olaydır. Nitekim Zavlı Karyesi kürekçisi olan Araklı Karyesinden Peroşkin bin Minol'e Aşka Hisar'dan Laz Mehmed bin İskender kefil olmuştur. Kefil olarak önce ahali-i karye gösterilmesine rağmen, sonradan Laz Mehmed bin İskender'in kefil olduğu dikkate alınır, muhtemelen Peroşkin bin Minol'ü kürekçi arayan köy ahalisine Mehmed bin İskender tavsiye etmiş olmalıdır (TŞS, 1818/4, V39a/2). Ahali tanımadığı Peroşkin bin Minol'ün anlaşmaya bağlılığı konusunda tereddüt yaşamış olmalıdır ki Mehmed bin İskender kefaleti üzerine almıştır. Tam da burada aklımıza gelen bir soru da şudur: Aşka Hisar'da yaşayan bir kişi Araklı'da yaşayan birini, üstelik farklı bir inanca sahip olmasına rağmen, kefil olacak kadar nereden ve nasıl tanıyor olabilir? Acaba Peroşkin bin Minol daha önceki dönemlerde Mehmed bin İskender'in köyü olan Aşka Hisar için bedelli kürekçilik yapmış olabilir mi? Şimdilik bu soruya net bir cevap verebilmek için yeterli bilgi ve belgeye sahip değiliz. Ancak rahatlıkla söyleyebiliriz ki Trabzon'da farklı inançlara mensup kişiler arasında, güven ortamı oluşturabilecek sıcaklıkta bir ilişki vardır. Bu durum çağdaşı olan Batı toplumlarında asla göremeyeceğimiz bir durumdur.

Kürekçilerin gitme zamanı geldiğinde teslim olmaması, yolda kaçması ya da gemiden firar etmesi gibi durumlarda kürekçiye kefil olan kişiler oldukça zor bir duruma düşmekteydiler. Kefillerin altına girdikleri yükümlülüğün boyutunu anlamak açısından bir örnek vermek gerekirse; 958'de (1551) Nevrekob'dan alınan kürekçilerin kefilleri, kürekçileri Tersâne-i Âmire'ye teslim olmadan kaçtıkları takdirde kürekçi başına miriye 4000 ve sâhib-i arz olan ehl-i örfe 1000 akçe olmak üzere toplam 5000 akçe cerime (ceza) ödemek şartıyla kefil yapılmışlardı (İ. Bostan, 2015: 72-73). Eğer kürekçi hiç teslim olmamış ya da gemiye yerleşmeden kaçmışsa kürekçiyi bulup teslim etmek de kefillerin üzerine yüklenmiş bir görevdi. Örneğin; Karahisar-ı Sarkî kazasından ihracı emredilen kürekçilerden 13'ünün firar etmesi üzerine 28 Zilhicce 978 (23 Mayıs 1571) tarihli Karahisar-ı Sarkî beyine yazılan bir hükümde, kaçan kürekçilerin bedellerinin kefillerinden tahsil edilmiş olmasına rağmen, yine de kefillerine buldurulması ve küreğe konmaları için İstanbul'a gönderilmesi emredilmektedir (BOA, A.DVNSMHM.d.12, Hüküm 475). Yine incelediğimiz şer'îye sicilinde geçen "*vakt-i hacette getirüb teslim itmesüne ve gaybubet iderse buluvirmesine*" şeklindeki ifadeler kürekçilerin gitme zamanı geldiğinde getirilmesi ve kaçarsa bulunup yetkililere teslim edilmesinde kefillerin sorumlu olduğunu açıkça göstermektedir (TŞS, 1818/4, V38a/4). Hakeza bu ifadeler aynen veya küçük değişikliklerle tüm hükümlerde geçmektedir. Kefil oldukları kürekçiyi getirmedikleri takdirde kefillerin nasıl bir akıbetle karşılaştıklarını göstermesi açısından 29 Rebiyülahir 965 (18 Şubat 1558) tarihli bir sicil hükmü güzel bir örnek teşkil etmektedir. İlgili hükümden Sürmene'ye tabi Koçak Karyesinde sakin olan altı zimminin kefil oldukları kürekçiyi getirmedikleri için hapsedildikleri anlaşılmaktadır. Koçak Karyesi zuaması olan Ali Bey bin Yahya Bey'in vekili olan İsmail Subaşı bin Abdullah mahkemeye gelerek Ali Bey'in mevzuubahis altı zimmiye kefil olduğunu ve kendilerine kürekçilerini getirmeleri için 20 gün vade verilmesini talep ettiğini iletmiştir. Ali Bey'in kefaleti üzerine bu kişiler vade verilerek salıverilmiştir (TŞS, 1815/1, V74a/1).

"*Vakt-i hacette getirüb teslim edüvirmesine*" şeklindeki ifadelerden anlaşılacağı üzere, ücretine mukabil tutulan kürekçiler tıpkı ocaklık kürekçilerde olduğu gibi, toplanma zamanı gelinceye kadar kendi rutin işleriyle uğraşıp, yaşamlarına devam ediyorlardı. "vakt-i hacet", ucu açık bir kavram olmakla birlikte, aslında belirli bir zamana işaret etmektedir ki bu, donanmanın denize açılma zamanından kısa bir süre öncesidir. Donanmanın rutin olarak denize açılması her yıl nevruzdan itibaren gerçekleşen bir faaliyetti. Zira baharla birlikte fırtınalar dinmekte, deniz durulmakta, gemilerin güvenli bir şekilde yol alabileceği bir dönem başlamaktaydı. Dolayısıyla kürekçilerin toplanarak Tersâne-i Âmire'ye getirilmesi nevruzdan önce tamamlanması gereken bir faaliyetti (BOA, A.DVNSMHM.d.6, Hüküm: 714). Kürekçisini zamanında göndermeyen valiler, sancak beyleri ve kadılar ise bizzat Divân'dan gönderilen fermanlarla uyarılmaktaydılar (BOA, A.DVNSMHM.d.6, Hüküm: 830). Ancak kürekçilerin toplanma zamanı kürekçi temin edilen bölgenin İstanbul'a olan uzaklığı ve kara ya

da deniz yoluyla nakledilecek olması gibi etkenlere bağılı olarak değişiklik göstermekteydi. Bu sürenin kabaca, şubat ayının başından sonuna kadar geçen süreyi ifade ettiği söylenebilir. Burada şunun da altını çizmekte fayda vardır: Hükümlerde geçen “*vakt-i hacet*”, tamlaması kelime anlamlarına bakıldığında “*ihtiyaç duyulduğu zaman*” şeklinde günümüz Türkçesine çevrilir. Buna bakılarak kürekçinin sefere gidip gitmeyeceğinin belli olmadığı yargısına varılmamalıdır. Zira kürekçi yazılan bir kişi, muhakkak donanmaya katılmaktaydı.

Trabzon’dan tedarik edilen kürekçiler bazen kara yoluyla bazen de deniz yoluyla İstanbul’a götürölmekteydi. İncelediğimiz dönemde, Sürmene Nahiyesi de dâhil olmak üzere Trabzon Kazasından tedarik edilen kürekçilerin deniz yoluyla İstanbul’a götürölüp Tersâne-i Âmir’e teslim edildikleri tespit edilmektedir. Tüm hükümlerde yer almamakla birlikte, bazı hükümlerde geçen “*getürüb gemiye teslim idüvirmesine*” şeklindeki ifadeler bu durumu kanıtlar niteliktedir (TŞS, 1818/4, V38a/2). Nitekim 17 Cemaziyülevvel 965 (7 Mart 1558) tarihli bir sicil hükmünde Trabzon’da toplanan kürekçileri İstanbul’a götürmek için kişi başına 30’ar akçe navlun ücreti talep eden gemi kaptanı Kırkor bin Kostandin’e istediği ücretin ödenmesinin münasip bulunduğu bilgileri yer almaktadır (TŞS, 1815/1, V81b/4). Ayrıca mühimme defterlerine yansıyan bazı hükümler de bu tespiti destekler niteliktedir. Örneğin; 978 (1571)’de Trabzon Sancakbeyi Ömer Bey’e gönderilen bir hükümde Trabzon’dan ihracı emredilen kürekçilerin karadan gönderilmesi halinde nevrudan önce ulaşamayacağı bildirildiğinden deniz yoluyla İstanbul’a gönderilmesi istenmektedir (BOA, A.DVNSMHM.d. 12, Hüküm: 24).

Trabzon Kazasında Sürmene Nahiyesi de dâhil olmak üzere, tüm nahiyelerde kürekçi avârızına tabi her 20 hane tarafından bir kürekçi tutulduğu tespit edilmektedir. Her bir kürekçiye ödenen ücret 22 Sikke Floridir. Bunun tek bir istisnası vardır: Nefs-i Trabzon’un Papa Zuğraf (?) Mahallesinin kürekçisi olan; Yani bin Kiras ile başlangıçta 22 Sikke Flori’ye anlaşılmasına rağmen, ahali bu miktarı tamamlayamamış ve kürekçi Yani, 21 Sikke Flori’yi kabul etmiştir (TŞS, 1818/4, V37a/1). Sonuç olarak 12 kürekçi çıkaran Sürmene’de kürekçilere ödenen toplam ücret 264 Sikke Floridir. Nefs-i Trabzon çıkardığı 16 kürekçiye toplam 351 Sikke Flori, Akçaabat Nahiyesi 24 kürekçiye toplam 528 Sikke Flori, Maçka Nahiyesi 5 kürekçiye 110 Sikke Flori, Yomra 3 kürekçiye 66 Sikke Flori ödeme yapmıştır. Trabzon Kazası genelinde çıkartılan 60 kürekçiye toplamda 1319 Sikke Flori ücret ödenmiştir (Bkz. Tablo-5: Trabzon Kazasının Çıkardığı Kürekçi Bilgileri: 1 (H.972, M.1565) Ancak hükümlerde kürekçisi belirlenmemiş olan ve arta kalan haneler de hesaba katıldığında toplamda 68 kürekçi tutulması ve 17 hane için de bedel ödenmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Bu sebeple 1514,7 Sikke Flori Trabzon Kazası kürekçi avârız-hanelerinden toplanmış olmalıdır (Bkz. Tablo-6: Trabzon Kazasının Çıkardığı Kürekçi Bilgileri: 2 (H.972, M.1565)).

Flori Osmanlı egemenliği öncesinde Anadolu’da kullanılan altın bir paradır. Bilindięi üzere Osmanlı, ele geçirdiği bölgelerde daha birçok konuda uyguladığı üzere kullanılan paralar, ölçüler ve tartıları değiştirme yoluna gitmemiştir. Dolayısıyla piyasada Osmanlı akçe ve sultanîleri yanında egemenlik öncesi dönemden kalma ve hatta güncel yabancı paralar da kullanılmaya devam etmekteydi. XVI. yüzyılda 1 Sikke Flori’nin 60 akçe ettiği dikkate alınırsa (Ayverdi, 1999: 316) Sürmene’de her bir kürekçi için ödenen ücretin 1320 akçe ettiğini söyleyebiliriz. Bu durumda Trabzon Kazasından kürekçiler için toplanan ücret 90882 akçeye karşılık gelmektedir.

Tablo 5. Trabzon Kazasının Çıkardığı Kürekçi Bilgileri: 1 (H.972, M.1565)
(TŞS, 1818/4, V35a-45b.)

Yer	Köy /Mahalle Sayısı	Hane Sayısı	Çıkardığı Kürekçi Adedi	Bedeli Ödenen Hane	Kendi Köy ya da Mahallesinden Çıkan Kürekçi Adedi	Başka Köy ya da Mahalleden Çıkan Kürekçi Adedi
Nefs-i Trabzon	29	376	16	0	11	5
Sürmene	16	286	12	2	4	8
Akçaabad	33	499	24	0	20	4
Maçuka	9	150	5	2	3	2
Yomra	4	66	3	0	1	2
Toplam	91	1377	60	4	39	21

Tablo 6. Trabzon Kazasının Çıkardığı Kürekçi Bilgileri: 2 (H.972, M.1565)
(TŞS, 1818/4, V35a-45b.)

Yer	Avâız Hâne	Kürekçisi Belirlenmiş Hane	Eksik Kalan Kürek hanesi	Çıkardığı Kürekçi Adedi	Çıkarması Gereken Kürekçi Adedi	Bakaya (Bedeli Ödenmesi Gereken)
Nefs-i Trabzon	376	320	56	16	19	
Sürmene	286	240	46	12	14	
Akçaabad	499	480	19	24	25	
Maçuka	150	100	50	5	7	
Yomra	66	60	6	3	3	
Toplam	1377	1200	177	60	68	17 hane

NOT: Bu tabloda sicilde belirtilmeyen haneler dağıtılmıştır.

Sonuç

XVI. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun deniz gücü, temel olarak kürekle yol alan gemilere dayanmaktaydı. Bu gemilerde istihdam edilecek kürekçileri temin etmek çözülmesi gereken bir problem olmakla birlikte; Osmanlı devlet adamları bunu, saray ve ordunun birçok ihtiyacını karşılamakta kullandıkları bir yöntem olan avâız sayesinde çözmeyi başardılar. Zira kürekçi temininde ocaklık kazalardan aynî kürekçi alınması kürekçi ihtiyacının önemli bir kısmını karşılamaktaydı. Bunun yanında ocaklık kürekçilerin ihtiyacı karşılamadığı büyük savaş yıllarında, ücretleri merkezden ödenmek ya da avâız karşılığı sayılmak üzere, gönüllü – ücretli kürekçiler tutulmaktaydı. Trabzon Kazası ve onun bir parçası olan Sürmene Nahiyesi avâız karşılığı gönüllü - ücretli kürekçi temin edilen yerler arasındaydı. Nitekim 1565 Malta Kuşatmasının hemen öncesinde Trabzon Kazasından ücretli kürekçi temin edilmiş olması, bu büyük savaşla yakından alakalı olmalıdır.

Osmanlı'da her hane avâıza tabi olmadığı gibi; her avâız-hanesi de kürekçi çıkarmakla mükellef değildi. Nitekim Sürmene Nahiyesinde görüldüğü üzere, hiç kürekçi çıkarmayan köyler bile bulunmaktadır. Trabzon'un ocaklık kürekçi çıkartılan bir yer olmaması ve incelediğimiz dönemde avâız-ı divâniyenin düzenlilik arz etmeyip ihtiyaç duyulan zamanlarda toplanıyor olması da dikkate alındığında, Trabzon'da kürekçi talep edilen yerlerin sabit olmayıp farklı zamanlarda dönüşümlü olarak farklı köylerin kürekçi avâızına tabi tutulmuş olabileceğini de akıllara getirmektedir. Bu durumun daha geniş kapsamlı bir çalışma ile diğer şer'îye sicillerinin incelenmesi sonucunda aydınlığa kavuşturulabileceğine inanmaktayız.

XVI. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda kürekçi temin edilirken deniz havasına ve denizciliğe yatkınlığın özellikle dikkate alınan bir konu olmadığı anlaşılmaktadır. Denizle iç içe olan kıyı yerleşimleri yanında denizden vadilerde ve yüksek kesimlerde konumlanmış köylerden de kürekçi temin ediliyor olması bunun en büyük kanıtı olsa gerektir. Hakeza

Anadolu'nun iç kesimlerinden de kürekçi alınmaktaydı. Fakat kürekçiler alelade kişiler de değildir. Kürekçinin genç, sağlıklı, güçlü kuvvetli olmasına dikkat edilmekteydi. Diğer taraftan gönüllü-ücretli kürekçiler genellikle, ekip biçeceği toprağı olmayan, işsiz-güçsüz, geçici ya da kazancı düşük işlerde çalışan, bekâr erkeklerdir.

İncelediğimiz dönemde (1565) Trabzon Kazası dâhilinden temin edilen kürekçiler, her 20 avârız-hanede 1 kürekçi hesabı üzerine çıkarılmıştır. 20 avârız-haneden az mevcudu olan köy ya da mahalleler, bir başka köy ya da mahalleyle birleştirilmiştir. Yapılan birleştirmeler neticesinde, artık hanesi kalanlar, bu hanenin hissesine düşen miktardaki parayı kürekçileri ile birlikte mahkemeye kaydettirip teslim etmekteydiler.

Sürmene örneğinde de gözlemlendiği üzere, ücretle tutulan kürekçiler gönüllülük esasıyla toplanmaktaydı. Sürmene Nahiyesi ve Trabzon Kazası dâhilinde kürekçilere ödenen ücretler değişken olmayıp, 22 Sikke Flori olarak belirlenmişti. Ödenen bu miktar merkezde maliye tarafından tutulan kürekçilere ödenen ücret temel alınarak belirlenmiş olmalıdır. XVI. yüzyılda 1 Florinin 60 Akçeye denk olduğu düşünüldüğünde, bir kürekçiyi tutmak için verilen para 1320 Akçeye denktir. Diğer taraftan gönüllü-ücretli kürekçiler kendi köylerinin kürekçisi olabildiği gibi bir başka köy, bir başka nahiye, hatta Torul örneğinde gördüğümüz gibi bir başka kazanın kürekçisi de olabilmektedir. Tutulan kürekçiler kara ya da deniz yoluyla Tersâne-i Âmire'ye gönderilebildiği gibi; sefer güzergâhı üzerindeyse limanlara bizzat uğrayan donanma tarafından da teslim alınabilmektedir.

Kürekçiler kefilleri ile birlikte kadılar tarafından defterlere kaydedilirken; kefiller bir Müslüman, bir gayrimüslim, bir grup ya da külliye köy ahalisi olabilmekteydi. Trabzon'da bir Müslümanın gayrimüslime ya da tam tersi bir gayrimüslimin Müslüman'a kefil olabildiği; dolayısıyla farklı inançlara mensup kişiler arasında güvene dayalı bir ilişkinin bulunduğu da tespit edilen bir başka durumdur. Kürekçiler gönderilme zamanı geldiğinde, kefilleri nezaretinde kadiya teslim edilmektedir. Kürekçinin gelmemesi ya da Tersâne-i Âmire'ye teslim edilmeden kaçması durumunda kefiller kürekçiyi bulup getirmekten sorumlu tutulmuşlardır.

Yukarıda yapılan değerlendirmeler dışında, bu çalışma göstermiştir ki; Osmanlı şehir tarihinin vazgeçilmez kaynakları olan şer'îye sicilleri, Osmanlı savaş lojistiği ve bunun bir parçası olan kürekçi temini konularında da aydınlatıcı bilgiler içerebilmektedir. Dolayısıyla avârız ve kürekçilik konularıyla ilgilenen araştırmacıların, avârız defterleri ve maliye kayıtları yanında şer'îye sicillerine de başvurmaları yararlı olacaktır.

Kaynakça

- Akdağ, M. (1999). *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi* (Cilt 2). Ankara: Barış Yayınları.
- Akyüz Orat, J. (2012). Avârız Vergisi Üzerine Bir Çalışma: 18. Yüzyıl Başlarında Ankara. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(22), s. 219-232.
- Avcı, M. (2014). Osmanlı Uygulamasında İnfazı Özellik Gösteren Hapis Türleri: Kalebentlik, Kürek ve Prangabentlik. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 <http://dergipark.gov.tr/esosder/issue/6115/82065>
- Ayverdi, S. (1999). *Türk Tarihinde Osmanlı Asırları*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- Barkan, Ö. L. (1993). Avârız. *İslam Ansiklopedisi* (Cilt 2). İstanbul, s. 13-19.
- Bostan, H. (2002). *XV.-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadî Hayat*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Bostan, İ. (2003). *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Bostan, İ. (2004). Kadırgadan Kalyona: XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Gemi Teknolojisinin Değişimi. *Osmanlı Araştırmaları*, 24, 65-86.
- Bostan, İ. (2007). *Osmanlılar ve Deniz: Deniz Politikaları, Teşkilat, Gemiler*. İstanbul: Küre Yayınları.

- Bostan, İ. (2015). *Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA). 989 Numaralı Divan-ı Hümâyûn Defterleri Kataloğundaki Mühimme Defterleri (A.DVNSMHM.d..) 5, Hüküm: 624, 785, 879, 1213.
- Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA). 989 Numaralı Divan-ı Hümâyûn Defterleri Kataloğundaki Mühimme Defterleri (A.DVNSMHM.d..) 6, Hüküm: 139, 714, 830, 930, 1107, 1165.
- Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA). 989 Numaralı Divan-ı Hümâyûn Defterleri Kataloğundaki Mühimme Defterleri (A.DVNSMHM.d..) 7, Hüküm: 672, 795, 1359.
- Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA). 989 Numaralı Divan-ı Hümâyûn Defterleri Kataloğundaki Mühimme Defterleri (A.DVNSMHM.d..) 12, Hüküm: 24, 475, 746, 764, 966.
- Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA). 989 Numaralı Divan-ı Hümâyûn Defterleri Kataloğundaki Mühimme Defterleri (A.DVNSMHM.d..) 90, Hüküm: 60.
- Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA). Maliyeden Müdevver Defterler (MAD.d...) 2989, s. 82.
- Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA). Maliyeden Müdevver Defterler (MAD.d...) 6572, s. 83.
- Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA). Maliyeden Müdevver Defterler (MAD.d...) 8480, s. 19.
- Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA). Tapu Tahrir Defterleri (TT.d...) 288.
- Çiftçi, C. (2000). Osmanlı-Avusturya Savaşları Esnâsında Bursa Halkının Avârız Türü Vergi Yükünden Örnekler. *Osmanlı Araştırmaları*, 20, s. 247-268.
- İnalcık, H. (1993). Osmanlılarda Raiyyet Rûsumu. *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*. İstanbul: Eren Yayıncılık, s. 31-66.
- Kazıcı, Z. (1986). Osmanlılarda Örfî Vergiler ve Bu Vergilerin Kaynağı Olan Örfî Hukuk. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4, s. 285-310.
- Ortaylı, İ. (2007). *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*. Ankara: Cedit Neşriyat.
- Pakalın, M. Z. (1993). Kürekçiyân Avârızı. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* (Cilt 2), İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, s.343.
- Salnâme-i Vilâyet-i Trabzon (TVS). (1295), Def'a 10.
- Saydam, A. (1999). *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*. Trabzon: Derya Kitabevi.
- Tabakoğlu, A. (1999). İktisat Sistemi. *Osmanlı Dünya'yı Nasıl Yönetti?* İstanbul: Yeni Şafak/İz Yayıncılık, s.159-242.
- Taşkın, Ü. (2013). Rûsûm-ı Örfiye. *The History Scholl*. 14, s. 55-73.
- T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1963). *23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı (İl, İlçe, Bucak ve Köyler İtibariyle Nüfus)*. Ankara.
- T.C. İçişleri Bakanlığı (1968). *Köylerimiz (1 Mart 1968 gününe kadar)*. Ankara.
- Trabzon Şer'îye Sicili (TŞS). 1815/1, V53b/1, 61b/1, 66b/2, 67b/1, 67b/3, 74a/1.
- Trabzon Şer'îye Sicili (TŞS). 1818/4, V35a – 49a.
- Trabzon Şer'îye Sicili (TŞS). 1826/12, V45b/2.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1970). *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.